

RAPOR

Mart, 2026 Sayı: 7

Hristiyan Siyonizmi & Amerikan Evanjelizmi

Yazar:

Ömer Faruk **ARAZ**

HRİSTİYAN SİYONİZMİ VE AMERİKAN EVANJELİZMİ

EDİTÖR: Abdullah ALTUNCU

YAZAR: Ömer Faruk ARAZ

TÜRKİYE ARAŞTIRMALARI VAKFI
TÜRKİYE RESEARCH FOUNDATION

EDİTÖR

Abdullah ALTUNCU, Doç. Dr.

2008 yılında Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. 2011 yılında "Sümerlerin Dini Tarihi" başlıklı teziyle yüksek lisansını, 2019 yılında ise "Yahudilikte Gelenek ve Haskala İlişkisi" başlıklı teziyle doktorasını tamamladı. Doktora sürecinde on iki ay boyunca Hayfa Üniversitesi Yahudi Tarihi bölümünde çeşitli araştırmalar gerçekleştirdi. İngilizce ve İbranice bilen Altuncu, 2014-2024 yılları arasında Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri bölümünde Dinler Tarihi alanında görev yapmıştır. 2023 yılında doçent olan Altuncu, 2024 yılından itibaren Aydın Adnan Menderes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde görevine devam etmektedir. Yahudi Aydınlanması, reform hareketi, Orta Çağ Yahudi tarihi, İbrani matbuatı, Yahudi dini metinleri, Yahudi-Hristiyan ilişkileri, Kudüs ve Kudüs Tarihi, Orta Doğu'da etnik yapı ve çatışmalar gibi konularda çalışmaları bulunmaktadır.

YAZAR

Ömer Faruk ARAZ, Doç. Dr.

1993 yılında Gebze İmam Hatip Lisesi'nden, 1998 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "Zerdüştiliğin Doktrinleri" isimli teziyle yüksek lisansını (2002), "Yahudilikte Midraşik Literatürün Tarihsel Gelişimi" isimli teziyle doktorasını (2016) tamamladı. 2014-2015 yıllarında iki ayrı dönemde İbranice eğitimi ve araştırmaları için İsrail'de Hayfa Üniversitesi'nde bulundu. Millî Eğitim Bakanlığı'nda öğretmen ve çeşitli kademelerde yönetici olarak 20 yıl görev yaptı. Bu süre zarfında Kanada, Singapur, İngiltere başta olmak üzere çeşitli ülkelerde proje ve programlara katıldı. 2019 yılında Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde akademik hayatına başladı. 2020 yılı temmuz ayı itibarıyla Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi A.B.D. Dr. Öğretim Üyesi olarak atandı. 2023 Yılında Doçent oldu. "Yahudilikte Tefsir Geleneği", "Yahudi Kaynaklarına Göre Hz. Musa" isimli kitapları, çeşitli kitap bölümleri ve makaleleri bulunmaktadır. İngilizce, Arapça ve İbranice bilmektedir.

Türkiye Araştırmaları Vakfı Yayınları

© Türkiye Araştırmaları Vakfı İktisadi İşletmesi

Rapor | Sayı: 7 | Mart, 2026

Yayıncı Sertifika No: 72319

Hristiyan Siyonizmi ve Amerikan Evanjelizmi

Türkiye Araştırmaları Vakfı iktisadi işletmesi,

Türkiye Araştırmaları Vakfı'nın bir markasıdır.

Bu yayının tüm hakları Türkiye Araştırmaları Vakfı'na aittir. Türkiye Araştırmaları Vakfı'nın izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama, vd.) yollarla basımı, yayımı, çoğaltılması veya dağıtımı yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

TÜRKİYE ARAŞTIRMALARI VAKFI

Hırka-i Şerif Mahallesi, Eski Ali Paşa Caddesi, No: 33, Fatih/İSTANBUL

Tel: (+90) 212 525 0820 | info@turkiyearastirmalari.org | <https://turkiyearastirmalari.org/>

İçindekiler Tablosu

HRİSTİYAN SİYONİZMİ VE AMERİKAN EVANJELİZMİ.....	1
Giriş.....	1
HRİSTİYAN SİYONİZMİ'NİN TARİHİ SERÜVENİ	1
AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NDE HRİSTİYAN SİYONİZMİ	5
HRİSTİYAN SİYONİZMİ'NİN DAYANDIĞI TEMEL İNANÇLAR.....	8
AMERİKAN EVANJELİZMİ	11
<i>Amerikan Evanjelizmi'nin Gelişimi</i>	<i>11</i>
<i>Evanjelizm'in Temel İnançları ve Amerikan Evanjelizmi'ne Has Özellikler</i>	<i>13</i>
SONUÇ	15

Hristiyan Siyonizmi ve Amerikan Evanjelizmi

Giriş

İki yılı aşkın süredir devam eden Gazze saldırılarıyla, başta Müslüman topraklar olmak üzere dünya kamuoyunda iyice belirgin hâle gelen kavramlardan ikisi “Hristiyan Siyonizmi” ve “Amerikan Evanjelizmi”dir. Yahudi Siyonizmi’nde temel fikir Yahudilerin Filistin’e dönmesi ve burada kendilerine ait bir devlet kurmaları olsa da bu düşünce dini olmaktan ziyade siyasi, sosyal, ekonomik, tarihi vb. sebeplere dayanmaktaydı. Hatta dindar Yahudiler sırf bu sebeple, yani dini gerekçelerden yoksun – hatta dini inançlarla çelişkili- olduğundan, ortaya çıkışından itibaren Siyonizm’e mesafeli davranmış; kutsal topraklara Mesih’in liderliğinde tamamen dini saiklerle olması gerektiğini söyleyerek karşı çıkmışlardı. Siyonizm’in tüm Yahudileri bile Filistin’e dönme fikrine ikna edemediği bir noktada, Yahudilerin Filistin’e, Eski Ahit’e göre¹ Tanrı’nın kendilerine vaat ettiği topraklara dönüşünü ve orada bir Yahudi devleti kurmalarını savunan bazı Hristiyanlar, Yahudi Siyonistlerin en büyük destekçisi olmuştur. “Hristiyan Siyonistler” olarak isimlendirilen bu kişiler söz konusu desteği sadece dini gerekçeyle vermekte, Yahudilerin Filistin’e dönüşünün kendi inançlarına hizmet edeceğini düşündüklerinden Siyonist Yahudilerle aynı safta yer almaktadır. Hristiyan Siyonistlerin yoğun olarak Amerikan evanjelikleri arasında bulunmaları da Amerika’nın Hristiyan Siyonist söylemlerin merkezi gibi algılanmasına neden olmaktadır. Bu çalışmada söz konusu iki kavramın kökenleri, ortaya çıkış ve gelişimleri, temel özellikleri, modern döneme (özellikle son yarım yüzyıla) etkileri irdelenmiştir. Sonuç olarak -büyük oranda- Amerikan Evanjelizmi içerisinde yer alan bir grubu ifade eden Hristiyan Siyonizmi’nin tamamen pragmatik bir yaklaşımla, kendi Mesihî ve eskatolojik inançları uğruna Yahudilere ve İsrail devletine kayıtsız şartsız destek verdiği ortaya konmaya çalışılacaktır. Yine aynı inançlarına bağlı olarak özellikle Orta Doğu’da tamamen şiddet, savaş ve kaosun hâkim olmasını istemeleri sebebiyle gerek bölge gerek dünya barışı için büyük bir tehdit oldukları da izah edilmeye çalışılacaktır.

Hristiyan Siyonizmi’nin Tarihi Serüveni

Siyonizm aslında Yahudi ulusu ile alakalı bir kavramdır. Yahudiler arasında kökeni ya da ana fikirleri daha erken dönemlere götürülse de kurumsal bir yapı hâlinde ortaya çıkışı 19.yy’ın sonlarında olmuştur. Bir kavram olarak ilk defa 1890 yılında² Nathan Birnbaum (1864-1937) isimli gazeteci tarafından kullanılmasıyla Siyonizm, günümüze kadar taşıdığı anlamı, yani “Farklı ülkelerde dağılmış halde yaşayan Yahudi halkının Filistin bölgesine dönerek burada kendilerine ait, başkenti Kudüs olan bağımsız bir devlet kurmasını amaçlayan milliyetçi, siyasi bir hareketi” ifade eder hâle gelmiştir.

¹ Yar. 12:1.

² Bazı kaynaklarda 1892 yılı verilmektedir.

Bu noktada Hristiyan Siyonizmi, adından da anlaşılacağı üzere Yahudi Siyonizmi'nin hedeflerini kendi Mesihî ve apokaliptik inanç ve beklentilerine göre yorumlayan; Yahudilerin Tanrı'nın kurtuluş planında özel bir görev ifa etmek üzere seçildiğine, bu sebeple Yahudilere (ve günümüzde İsrail devletine) askeri, siyasi, ekonomik vb. alanlarda yardım etmenin ve destek olmanın aslında Hristiyanlığa hizmet etmek anlamı taşıdığına inanan teopolitik bir harekettir.

Siyonizm'in amaçlarını savunmaları sebebiyle Hristiyanlar arasından birilerinin "Hristiyan Siyonist" şeklinde ilk olarak ne zaman tavsif edildiğini belirlemek kolay değildir. Ancak Yahudi Siyonizmi'nin ilk adımlarından itibaren Hristiyan Siyonistlerin onların yanında yer aldığı görülmektedir. Örneğin, Theodor Herzl 1896 tarihli günlüklerinde William Hechler ve Baron Manteuffel'den "Hristiyan Siyonist" olarak bahseder. Herzl ayrıca İngiliz din adamları Mr. Biddulph için "Siyonist" ve Mr. Bramley Moore için "Ateşli bir Siyonist" ifadelerini kullanır. Bunlara ilaveten, 1897'deki Birinci Siyonist Kongresi'nin kapanış konuşmasında Herzl, Kongre'deki Hristiyan gözlemcilerden birisi olan, Kızılhaç örgütünün kurucusu Jean-Henri Dunant'ı "Hristiyan Siyonist" olarak nitelendirir. "Hristiyan Siyonizmi" kavramının ilk kullanımı ve yaygınlaşması ise 1899 ve sonraki zamanlarda olacaktır.³

Yukarıdaki atıflardan hareketle "Hristiyan Siyonizmi"nin bir kavram ya da isim olarak 19.yy'ın sonlarında ortaya çıktığı söylenebilse de Hristiyan Siyonistlerin dile getirdiği fikirlerin ortaya çıkışı çok daha eski zamanlara dayanmaktadır. Protestanlığın ilk yüzyılı içerisinde görülmeye başlayan bu fikirlerin ortaya çıkışında etkili olan bazı unsurlar vardır. İlk olarak 16.yy'da İngiltere'de Püritenler arasında görülen "Restorasyon Hareketi"nden söz etmek gerekir. Bu grup Yeni Ahit'in kendilerine özgü yorumlanmasından hareketle, "Yahudilerin kurtuluşu" fikrinin geçerliliğini ileri sürmektedir. Ancak tarih boyunca kilisenin bu kurtuluşun manevi anlamda olduğu, Yahudilerin ancak Hristiyanlığı kabul ederek kurtulabilecekleri şeklindeki yorumuna karşın bu grup, fiziki bir kurtuluş iddiasındadır. Buna göre söz konusu grup İsa Mesih'in bin yıl sürecek bir krallık kurmak için dünyaya geri döneceğine, bunun öncesinde Yahudilerin yeniden Filistin'e dönmeleri gerektiğine, bu Yahudilerin İsa'nın dönüşü öncesinde ya da sonrasında Hristiyanlığa geçeceklerine inanıyorlardı.⁴

İngiltere'de Restorasyon Hareketi'nin kurucusu Thomas Brightman'dı (1562-1607). Fikirleri, Oliver Cromwell, Roger Williams gibi bazı tanınmış şahsiyetlerin desteğini aldı. 17. yüzyılda İngiltere'de yönetime bir süreliğine bu harekete inanan isimler gelince Yahudilerin Filistin'e dönüşü fikirleri İngiltere'nin yanı sıra çeşitli ülkelerde de siyasi adımlara dönüşmeye başladı. Filistin'in Yahudiler için zapt edilmesi konusunda

³ Paul Richard Wilkinson, *Understanding Christian Zionism: Israel's Place in the Purposes of God: Charting Dispensationalism & the Role of John Nelson Darby*, ed. Andrew D. Robinson (Berean Call, 2013), 39; Eldar Hasanoğlu, "Yahudiler Siyonizm'i Hristiyanlardan mı Aldılar?," *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9, sayı.1 (2022): 122-23, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2341160>.

⁴ M. J. Pragai, "Christian Zionism," içinde *New Encyclopedia of Zionism and Israel*, ed. Geoffrey Wigoder (Associated University Presses, 1994), 1:263; Hasanoğlu, "Yahudiler Siyonizm'i Hristiyanlardan mı Aldılar?," 127-28.

HRİSTİYAN SİYONİZMİ VE AMERİKAN EVANJELİZMİ

Lahey'deki Türk Büyükelçisi ile müzakereleri başlatan Marquis de Langallerie ve Filistin'de bir Yahudi yönetimi oluşturma planını İngiltere ve Fransa krallarına anlatan ve 1695'te III. William'dan destek almak için Londra'ya giden Danimarkalı Holger Pauli bunlara örnektir. 18. yüzyılda hareket, çok sayıda ilahiyatçı, yazar, şair ve devlet adamını da kapsayacak şekilde genişledi. Bu dönemde hareketin önemli taraftarları arasında Bristol Piskoposu Thomas Newton ve Londra Piskoposu Robert Lowth da vardı. Ancak bu dönemde harekete destek sağlayan en meşhur isim Fransız devlet adamı Napolyon Bonapart idi. O, 1799'da Kudüs'ün yeniden inşası umudunu dile getirerek Yahudilere destek çağrısında bulundu. Dönemin egemen güçlerini Yahudilere, atalarının anavatanlarına dönmelerine yardım etmeye çağırıyordu. Ancak 19.yy'a kadar söz konusu iddia ve çabalar çok ciddi bir etki sağlayamadı.⁵

19.yy'a gelindiğinde İngiltere'de iki yeni Millenarist (binyılcı) Protestan mezhebi dikkat çekmeye başladı. Bu gruplar, 1830'da John Thomas tarafından kurulan "Christadelphian"lar ve kuruluşundan kısa süre sonra Dispensasyonel Premillenyalizm'in⁶ babası John Nelson Darby (1800-1882)'nin katılımıyla büyük ivme kazanan "Plymouth Brethren"dir. Bunların temel doktrini, tüm İncil kehanetlerinin dünyanın son bin yılında Yahudi halkı aracılığıyla gerçekleşeceğini, çünkü Tanrı ile İsrailoğulları arasındaki antlaşmanın henüz iptal edilmediğini ve kilisenin İsrailoğullarının rolünü miras almadığını; dolayısıyla da Yahudilerin Filistin'e dönmelerinin önemini vurguluyordu.⁷

19.yy boyunca, özellikle Darby'nin vaazlarında açıkladığı görüşleri İngiltere, kıta Avrupa'sı ve daha sonra intikal ettiği ABD'de çok etkili olmuş; Restorasyon Hareketi'nin çabaları bu süreçte karşılık bulmaya başlamıştır. Mesela, 1840 yılında İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nın yarı resmi yayın organı Globe'da "Yahudilere Saygı" başlıklı makale yayımlanmış; 1841'de İskoçya Kilisesi, Lord Palmerston'dan Yahudilerin topraklarına dönmelerini sağlamasını resmen istemiştir. Palmerston, İrlanda'nın Carlow kentinden 320 önde gelen vatandaştan da benzer bir talep almıştır. Tam da bu gelişmelere paralel şekilde 1840 yılında Birleşik Krallık Dışişleri yetkilileri Osmanlı yönetimine Yahudilerin Filistin'e yerleştirilmesine yönelik bir plan teklif etmiş; bunun Osmanlı ekonomisi ve -özellikle Mısır'a yönelik- siyaseti için çok faydalı bir adım olacağını ileri sürmüştür. Aynı yıllarda Avrupa'daki siyasi ve entelektüel çabalar da devam etmiştir. 1844'te Rahip Thomas Crybace Tully, Londra'da, Filistin'deki Yahudi varlığını geliştirmek için çalışmak üzere "British and Foreign Society for Promoting the Restoration of the Jewish Nation to Palestine" isimli cemiyeti kurmak üzere bir toplantı düzenlemiş; diğer İngiliz papazlar da onun izinden gitmiştir. İsviçreli

⁵ Pragai, "Christian Zionism," 263-64; H. Şule Albayrak, "İngiliz Aristokrasisi ve Hıristiyan Siyonizmi: VII. Lord Shaftesbury Örneği," *Milel ve Nihal* 20, sayı 2 (2023): 137, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/3233659>.

⁶ Dispensasyonelizm, tarihi dönemlere ayırarak yorumlamak; Premillenyalizm ise ön binyılcılık anlamına gelmektedir. Dispensasyonel Premillenyalizm ise kısaca tarihin kendine özgü bir yorumla yedi döneme ayrıldığı ve son bin yıllık dönemden önce İsa'nın tekrar yeryüzüne gelişini savunan görüşü ifade eder.

⁷ Pragai, "Christian Zionism," 264; H. Şule Albayrak, "Hıristiyan Siyonizminin Amerika'ya İntikalinde John Nelson Darby'nin Rolü," *Oksident* 5, sayı 2 (2023): 150, <https://dergipark.org.tr/tr/download/issue-full-file/82032>.

bir ilahiyatçı olan Samuel Louis Gaussen, 1844'te Yahudilerin topraklarına dönüşünün uluslararası önemi üzerine bir kitap yayınlamıştır. Güney Avustralya Valisi Albay George Gawler da Yahudilerin Filistin'e yerleştirilmesi için pratik adımlar öneren *Suriye ve Doğu'nun Huzura Kavuşturulması* (1845) adlı⁸ kitabını yazmıştır. 1849'da Sir Moses Montefiore'ye Filistin'e seyahatinde eşlik ettikten sonra, "Filistin'de Yahudi Yerleşimini Destekleme Derneği"ni⁹ kurmuş; oğlu Cox Gawler da bu plan üzerinde çalışmalarını sürdürmüştür (1874). Bu plan bir grup Yahudinin Petah Tikva köyünü kurmasında (1878) etkili olmuştur.¹⁰

19.yy boyunca Filistin'e Yahudi yerleşimi iki büyük gücün siyasi emellerinin bir parçası olarak da kullanıldı. Her ne kadar 18.yy'ın sonunda Napolyon'un Mısır Seferi ve sonrasında Fransa'nın bölgede varlığından söz edilse de özellikle Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın Fransa ile yakın ilişkileri ile güç kazanarak Osmanlı'ya isyanı, Büyük Britanya'nın Hindistan'daki faaliyetlerinin güvenliğine zarar vereceği düşüncesiyle onların Filistin bölgesine ilgilerini artırmıştır. Bu süreçte Britanya adına Shaftesbury Kontu Anthony Ashley Cooper (1801-1885), dini inançlarıyla Britanya'nın emperyal hedeflerini birleştirerek Yahudilerin Filistin'de bulunmasının her iki amaca da hizmet edeceğini düşünerek onların Filistin'e göçleri için son derece aktif şekilde çaba göstermiştir. Britanya İmparatorluğu'nun bu amaca hizmet için Tanrı tarafından görevlendirildiğine inanan lord, Dışişleri Bakanlığı ve Başbakanlık görevlerinde bulunan kayınpederi Lord Palmerston'dan Yahudilerin himayesi ve Filistin'e yerleşmelerini sağlamak için destek sağlamaya çalışmıştır.¹¹ Palmerston, Dışişleri Bakanı olduğu dönemde Kudüs'te bir konsolosluk açma kararı almış (1836); iki yıl sonra fahri olarak açılan konsolosluk 1839 yılında resmi hüviyet kazanmıştır. Atanan ilk konsolos olan William Young Hristiyan Siyonist gruba mensuptur. Bütün bunların yanı sıra Lord Shaftesbury'nin Yahudilere ilgisinin farklı boyutlarına da işaret etmek gerekir. Shaftesbury aynı zamanda onların Hristiyanlaştırması için çabalamayı sürdürmüştür. 1809'da İngiliz Kilisesi'ne bağlı olarak kurulmuş olan ve kısaca "London Jewish Society" olarak bilinen, Yahudileri Hristiyanlaştırmayı amaçlayan, tam adı "London Society for Promoting Christianity amongst the Jews (LJS)" olan kuruluşun ölümüne kadar yaklaşık kırk yıl başkanlığını yapması da bu duruma işaret etmektedir.¹²

Lord Shaftesbury'nin Yahudileri Filistin'e yerleştirme çabası tek başına değerlendirildiğinde onun Yahudilerin büyük bir destekçisi olduğu düşünülebilir. Oysa durum böyle değildir. İngiliz Yahudilerine sivil özgürlüklerin tanınması ve Yahudilerin Londra Şehir Meclisinde temsili ile ilgili tartışmalarda Lord, Yahudilerin

⁸ Tranquillisation of Syria and the East.

⁹ Association for Promoting Jewish Settlement in Palestine.

¹⁰ Pragai, "Christian Zionism," 264.

¹¹ Pragai, "Christian Zionism," 264; Albayrak, "İngiliz Aristokrasisi ve Hristiyan Siyonizmi," 150.

¹² Albayrak, "İngiliz Aristokrasisi ve Hristiyan Siyonizmi," 141-42, 145; Ş. Tufan Buzpınar, "İngiliz Hristiyan Siyonistlerin Osmanlı Topraklarındaki Faaliyetleri," *Derin Tarih* (Kasım 2025): 71-73, <https://www.derintarih.com/dipnot/ingiliz-hiristiyan-siyonistlerin-osmanli-topraklarindaki-faaliyetleri-2/>.

HRİSTİYAN SİYONİZMİ VE AMERİKAN EVANJELİZMİ

karşısındaki cenahta yer almış ve onların temsiline karşı çıkmıştır. Dolayısıyla Shaftesbury için Yahudilerin Filistin'e yerleşmelerine verilen destek tamamen pragmatist bir yaklaşımdır; Britanya'nın siyasi çıkarları ve kendi Evanjelik inançlarının gereğidir.¹³

Shaftesbury ile yaklaşık aynı dönemde Yahudilerin Filistin'e yerleşmesi için en dikkat çeken çabayı gösterenlerden birisi de Uluslararası Kızılhaç Örgütü'nün kurucusu Jean-Henri Dunant (1828-1910) olmuştur. Her ne kadar İsviçreli olsa da Fransa ile yakın ilişkileri olan Dunant, farklı bölgelerde zulüm gören Yahudiler sorununa bir çözüm bulmakla yakından ilgilenmiş; bu nedenle Filistin'deki Yahudi yerleşim faaliyetleri için Paris, Londra ve Berlin'deki Yahudilerin desteğini almaya çalışmıştır. O, "Filistin Kolonizasyon Derneği"ni¹⁴ bizzat kurmuş ve Yahudilerin Filistin'e yerleştirilmesi projelerine ilgi uyandırabilmek, destek sağlayabilmek için Fransa, Osmanlı Devleti başta olmak üzere uluslararası düzeyde çalışmalar yapmıştır. Bu çabaları nedeniyle Dunant, Siyonist Kongrelere özel konuk olarak katılmıştır.¹⁵

20. yüzyıl ile Hristiyan Siyonizmi'nin ağırlık noktası Avrupa'dan Amerika kıtasına kaymıştır. Günümüze kadar bu durum devam etmiştir. Bugün Hristiyan Siyonizmi dendiğinde neredeyse tamamen ABD merkezli bir inanç anlaşılmaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri'nde Hristiyan Siyonizmi

Bu ülkede Hristiyan Siyonizmi'nin gelişiminde Avrupa'dan gelen vaizlerin önemli etkileri olmuştur. Bunların başında İrlanda kökenli rahip John Nelson Darby gelmektedir. Kardeşlik Hareketi (Plymouth Brethren) içine dahil olduktan sonra kısa süre içinde bu oluşumun en önemli isimlerinden birisi hâline gelen Darby, önceleri Avrupa'da çeşitli ülkelere yaptığı seyahatlerle görüşlerini yaymaya çalışmış; 1860'lardan itibaren ise rotasını ABD'ye çevirmiştir. Yedi kez geldiği ABD'de ortaya koyduğu teolojik görüşleri bu ülkedeki Hristiyan Siyonizmi, Amerikan Evanjelizmi ve Protestan Fundamentalizminin gelişiminde büyük etkisi olmuştur. Kısaca "Dispensasyonel Pre-milenyalizm" olarak ifade edilen görüşlerinin temelinde İsa'nın yeryüzüne dönüşünün çok yakın olduğu, ancak bu süreçte bir dizi olayın yaşanacağı ve Yahudilerin bu süreçte çok önemli rol oynayacakları, bunun için de Filistin'e dönmeleri ve Kudüs merkezli bir yönetim kurmalarının gerekli olduğu şeklinde yoğun teopolitik ve eskatolojik yorumlar yer almaktadır. 19. yüzyılın sonlarında ABD'de bu söylemlerden etkilenen çeşitli Protestan grupları, Yahudilerin Filistin'e geri dönmesini vaaz etmiştir. Mesela, bunlardan birisi olan Pastör Charles Taze Russell¹⁶ 1870'te Yahudilerin atalarının topraklarına geri dönmesini şiddetle savunmuştur.¹⁷

¹³ Albayrak, "İngiliz Aristokrasisi ve Hristiyan Siyonizmi," 160.

¹⁴ Palestine Colonization Society.

¹⁵ Pragai, "Christian Zionism," 264-65.

¹⁶ Yahova Şahitleri'nin kurucusu.

¹⁷ Pragai, "Christian Zionism," 265; Albayrak, "Hristiyan Siyonizminin Amerika'ya İntikalinde John Nelson Darby'nin Rolü," 142.

ABD'deki en tanınmış Hristiyan Siyonistlerden birisi, 1888'de Filistin'i ziyaret eden ve aktif bir Siyonist olan Chicago'lu tüccar William E. Blackstone'du. Episkopal Metodist olan Blackstone, Yahudilerin Filistin'e yerleşimine dair Mesihçi-eskatolojik görüşleri vaaz etmekle kalmamış; aynı zamanda fikirlerini siyasi olarak da gerçekleştirmeye çalışmıştır. 1891'de Başkan Harrison ve Dışişleri Bakanı Blaine'e, Çarlık Rusya'sı tarafından Yahudilere yöneltilen baskı ve şiddete bir çözüm olarak Yahudilerin Filistin'e yerleşimi adına Amerikan müdahalesi için dilekçe vermiştir. "Blackstone Memorial" olarak bilinen ve "Yahudiler için Filistin" başlıklı bu dilekçe, aralarında J. P. Morgan, John D. Rockefeller ve Cyrus McCormick (Yüksek Mahkeme Başkanı) gibi isimlerin yer aldığı 413 tanınmış kişi tarafından imzalanmıştır.¹⁸ Aslında bu hadise yaklaşık elli yıl önce Büyük Britanya'da Lord Palmerston'a verilen dilekçeye benzemektedir. Bu da Hristiyan Siyonistlerin farklı kıtalarda aynı yöntemlerle hareket ettiklerine örnek teşkil etmektedir.

Milenyalist Protestan mezheplerinin Filistin'e yerleşim yoluyla dini misyonerlik görüşlerini uygulamaya koyma girişimleri, ABD'deki Hristiyan Siyonizmi tarihinde ilginç bir başlık oluşturur. Mesela, 1851'de Philadelphia'lı Clorinda S. Minor, Yafa yakınlarında altı yıl boyunca varlığını sürdüren bir tarım köyü kurmuştur. Mesih Kilisesi'nin 160 üyesi ise 1866'da Rahip Adams önderliğinde Filistin'e gelerek Yafa yakınlarında bir yerleşim yeri kurmuştur. Ancak bu girişim kısa ömürlü olmuştur. 20. yüzyılın başlarından itibaren Hristiyan Siyonizmi'nin temel görüşleri küçük Protestan gruplarının sınırlarının ötesine yayıldı. Bu süreçte Joseph Chamberlain, Lord Cromer, David Lloyd George ve Arthur James Balfour gibi İngiliz devlet adamlarının Restorasyonist fikirlerden etkilendikleri için Siyonist harekete destek verdikleri söylenebilir.¹⁹

ABD'de Hristiyan Siyonizmi'nin gelişiminde çok etkisi olan ve günümüze kadar bu özelliğini sürdüren bir diğer isim Cyrus Scofield (1924)'dir. Aslında problemliliği, alkol bağımlılığı, siyasi bağış paralarını çalma suçlamaları sebebiyle başka eyalete kaçma, kalpazanlık suçundan tutuklanma gibi hadiseler yüzünden çok çalkantılı bir hayat yaşamış olan Scofield'in gerçek mesleği avukatlıktır. Hapisteyken tanıştığı James Brooks'un etkisiyle dini dönüşüm yaşamıştır. Darby'nin dispensasyonel premilenyalizm görüşü kapsamında Tanrı'nın Yahudilere ahir zamanda İsa'nın dönüşü için özel roller verdiği görüşünü benimseyen Scofield, 1909 yılında Oxford Üniversitesi yayınları tarafından basılan *Scofield Reference Bible* isimli açıklamalı Kitab-ı Mukaddes çalışması yayımlamıştır. Hristiyan Siyonistler kutsal kitabın harfi harfine hakikat olduğuna inandıkları gibi, Scofield'in yorumlarının da bu metnin anlamını daha açık hâle getirmesi sebebiyle söz konusu yorumları da metnin bir parçası gibi gördüğünden bu eser ABD'de bugüne kadar basılmış en etkili dispensasyonalist kitaplardan biri kabul edilir. Sürekli yeni baskısı yapılan bu esere

¹⁸ Pragai, "Christian Zionism," 265; Albayrak, "Hristiyan Siyonizminin Amerika'ya İntikalinde John Nelson Darby'nin Rolü," 156.

¹⁹ Pragai, "Christian Zionism," 265.

HRİSTİYAN SİYONİZMİ VE AMERİKAN EVANJELİZMİ

gu'nu'mu'zde çok sayıda Evanjelik Siyonist tarafından sanki Hristiyanlığın gerçek kutsal kitabı muamelesi yapılır.²⁰

Birinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan Büyük Buhran ve hemen ardından gelen İkinci Dünya Savaşı süreçlerinde bir taraftan ABD iç gündemiyle diğer taraftan İsrail devletinin kuruluş süreciyle meşgul olan Hristiyan Siyonizmi ABD'de asıl patlamayı 1970 sonrasında yaşamaya başlamış; özellikle 1980 sonrasında her geçen yıl ülke yönetiminde daha fazla söz sahibi olmuştur. Bu dönemde Hal Lindsley'in yazdığı *The Late Earth Planet* isimli eser başta olmak üzere Tim LaHaye'nin romanları premillenarist eskatolojik görüşlerin topluma yayılmasında ve ABD toplumunda İsrail yanlısı yaklaşımların güçlenmesinde önemli rol oynamıştır. Yine aynı dönemlerden itibaren "televanjelist" denilen televizyon vaizleri aynı etkiyi medya aracılığıyla sağlamıştır. Pat Robertson (ö. 2023) ve Jerry Falwell (ö. 2007) bu alanın öncü isimlerindedir. Günümüzde ise en popüler isim John Hagee'dir.²¹

Hristiyan Siyonistler ABD'de son elli yılda kurumsal bir çerçeveye kavuşarak siyasi alanda çok önemli bir güce kavuşmuşlardır. 1979 yılında Televanjelist Rahip Jerry Falwell tarafından kurulan "Moral Majority" organizasyonu bu ülkedeki milyonlarca seçmenin ortak hareket ederek Hristiyan sağın başkanlık seçimlerinde belirleyici bir rol oynamasını sağlamıştır. Falwell'in (Billy Graham ile birlikte) İsrail devletinin dostlarına verilen Jabotinsky madalyasını İsrail Başbakanı Menahem Begin'in elinden alması, ayrıca Falwell'in İsrail için yürüttüğü faaliyetlerinde kullanması için İsrail devleti tarafından kendisine bir uçak hediye edilmesi ABD'deki Hristiyan Siyonist liderlerin İsrail ile ilişkilerini göstermesi açısından önemlidir. Bunlara ilaveten "Moral Majority" organizasyonunun gücünü gösteren en önemli hadiselerden biri, yaptıkları uzun soluklu kampanyayla 1991 yılında BM'nin 1975 yılında kabul edilen ve "Siyonizm'in ırkçılık, bir ırksal ayrımcılık çeşidi" olduğunu ilan eden 3379 Sayılı kararını 1991 yılında resmen yürürlükten kaldırılmasını sağlamalarıdır.²²

Falwell'in "Moral Majority" ile başlayan lobi faaliyetleriyle birlikte Hristiyan sağ seçmenin neredeyse blok hâlinde hareket ettiği ve bunun da ABD başkanlık seçimlerinde oldukça belirleyici olduğu görülmektedir. Özellikle Ronald Reagan, George W: Bush ve Donald Trump'ın seçilmesinde bu grubun rolü fazladır. Yapılan araştırmalar da bu durumu göstermektedir. Mesela Pew Research Center'in araştırmasında Evanjelik Hristiyanların %81'inin Trump'a oy verdiği görülmektedir. Kaynaklarda sayılarının 30 milyon ile 100 milyon arasında verildiği dikkate alındığında

²⁰ Albayrak, "Hristiyan Siyonizminin Amerika'ya İntikalinde John Nelson Darby'nin Rolü," 156; Grace Halsell, *Tanrı'yı Kıyamete Zorlamak: ABD-İsrail İttifakının Dinî Temelleri*, çev. Mustafa Acar ve Hüsnü Özmen (Serbest Kitaplar, 2021), 74-75.

²¹ H. Şule Albayrak, "ABD'de Hristiyan Siyonizmi: Kökeni, İnanç Esasları ve Günümüz Amerikan Siyasetine Etkisi," *Darulfunun İlahiyat Dergisi* 30, sayı 1 (2019): 159, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/752148>.

²² Servet Doğan, "Hristiyan Siyonizmi ve Evanjelikler ABD Dış Politikasını Nasıl Etkiledi?," *Derin Tarih* (Kasım 2025): 60-61, <https://www.derintarih.com/dosya/hristiyan-siyonizmi-ve-evanjelikler-abd-dis-politikasini-nasil-etkiledi/>.

bu grubun gücü daha iyi anlaşılacaktır.²³ İsrail’de yaşayan -yaklaşık- yedi milyon Yahudinin en fazla 5,5 milyonunun kendilerini “Siyonist” olarak tanımladığı gerçeği Hristiyan Siyonizmi’nin ne kadar dikkatle incelenmesi, takip edilmesi gerektiğini göstermektedir. Pew Research Center’in ABD’de Hristiyan Siyonistler ve Yahudiler üzerine 2013 yılında yaptığı bir başka araştırmasında ortaya çıkan sonuçlar da bu durumu gözler önüne sermektedir. Buna göre iki gruba da “Filistin Tanrı tarafından Yahudilere verilmiştir” ifadesi sunulmuş; Beyaz Evanjelik Amerikalıların %82’si “evet” cevabı verirken ABD’de yaşayan Yahudilerin arasında “evet” cevabı oranı %40’tır.²⁴

Hristiyan Siyonizmi’nin Dayandığı Temel İnançlar

Buraya kadar genel tarihi gelişimini aktardığımız Hristiyan Siyonizmi aslında farklı görüş ya da yorumlara sahip Hristiyan grupları kuşatan şemsiye bir kavramdır. Bu grupların ortak bazı temel görüşlerinden söz etmek mümkündür: Kutsal metinleri katı bir şekilde literal okuma ve anlama, tarihi belli dönemlere ayırarak yorumlama, dünyanın sonunun çok yaklaştığı ya da her an gelebileceği fikri, İsrail’e yönelik pragmatik olumlu bakış, Yahudilerin ulusal kurtuluşu ve kutsal topraklara dönüşü, Yahudilerin Kudüs merkezli bir yönetim kuracakları, Üçüncü Mabet’i inşa edecekleri, Deccal’in (Anti-Christ) ortaya çıkışı ve güç kazanması, kendi inançlarına sahip olanların hep birlikte göğe yükselecekleri, yaşanacak yedi yıllık büyük sıkıntı dönemi; Mesih’in yeryüzüne dönüşü ve bin yıl sürecek Mesahi çağın yaşanması.²⁵

Katı Literalizm: Özünde Protestanlığın “Sola Fide” anlayışından hareketle sadece kutsal metinlerin anlaşılmasına yönelik bir çaba gibi görünse de Hristiyan Siyonistlerin Kitab-ı Mukaddes’te yer alan her ifadeyi tamamen zahiri olarak anlayıp yorumlamaları söz konusudur. Bu bakış açısıyla özellikle Tanrı’nın İbrahim’le ahdi, Yahudilerin seçildiği ve onlara kutsal toprakların vadedildiği anlatılan kısımlar²⁶ vurgulanarak Yahudilere yönelik geleneksel Hristiyan bakışı ters yüz edilmiş; Yeni Ahit’in Vahiy kitabında yer alan kehanetler²⁷ tarih boyunca hiçbir Hristiyan’ın anlamadığı şekilde yorumlanmıştır. Ancak bu usul tamamen seçme metinlere uygulanmış; yabancılara iyi davranmayı emreden cümleler²⁸ ile Yeni Ahit’teki

²³ Albayrak, “ABD’de Hristiyan Siyonizmi,” 149.

²⁴ Michael, Lipka, “More White Evangelicals than American Jews say God Gave Israel to the Jewish People,” *Pew Research Center*, October 3, 2013, <https://www.pewresearch.org/short-reads/2013/10/03/more-white-evangelicals-than-american-jews-say-god-gave-israel-to-the-jewish-people/>.

²⁵ Wilkinson, *Understanding Christian Zionism*, 36.

²⁶ Bkz. Yar. 12 ve 15. Bablar.

²⁷ Bkz. Vahiy 16. Bap.

²⁸ Bkz. Çık. 22:21.

HRİSTİYAN SİYONİZMİ VE AMERİKAN EVANJELİZMİ

doğrudan Yahudilere karşı ağır hakaret ve suçlamaların yer aldığı kısımlar²⁹ görmezden gelinmiştir.³⁰

Dispensasyonalizm: Büyük oranda John Nelson Darby tarafından ileri sürülen bu inanç, yaratılıştan dünyanın sonuna kadarki tarihi yedi döneme ayırarak yorumlar. Scofield İncili'nde bu görüşlerin yer alması sebebiyle bu eserin yayımlanması ile geniş kitlelere yayılma imkânı bulan bu inanca göre her bir dönemin insanlık için felaketle sonuçlandığı beş dönem geçmiştir; altıncı dönemin de artık sonuna gelinmiştir. "Kilise Çağı" olarak adlandırılan bu dönem de diğer dönemler gibi insanlık için büyük felaketlerle sona erecektir. Vahiy kitabının yorumlanmasıyla yedi yıl sürecek savaş ve büyük felaketler dönemi sonunda Armageddon Savaşı ile bu çağ kapanacak; İsa'nın yeryüzüne geri dönerek Kudüs merkezli bir Tanrısal Krallık kuracak, 1000 yıl süreyle inananlar (kendileri) altın bir çağ yaşayacaklardır.³¹

Yahudilere/İsrail'e Yönelik İnanç ve Beklentiler: Hristiyan Siyonistlerin eskatolojik anlayışının bel kemiğini Yahudilerle ilgili bir dizi pragmatik inanç ve beklentileri oluşturmaktadır. Temelinde Darby'nin Tanrı'nın insanlık için dünyevi ve uhrevi olmak üzere iki ayrı planı bulunduğu; dünyevi planları için Yahudileri seçtiği, uhrevi planlarını da Hristiyan Siyonistler marifetiyle gerçekleştireceği anlayışları yatmaktadır. Buradan hareketle öncelikle Tanrı'nın İbrahim'le yaptığı ahitte ifade edildiği gibi Yahudilerin Tanrı tarafından seçilmiş bir halk olduğu,³² kilisenin tarih boyu bu ahit ve seçilmenin İsa'nın reddedilmesi ile Yahudilerden alınarak kiliseye intikal ettiği şeklindeki yorumlarının aksine, Tanrı'nın ahdi ve seçiminin hiçbir zaman iptal olmadığı ve Yahudilerin imtiyazlı konumlarını muhafaza ettiklerini ileri sürerler. Hristiyan Siyonistler ikinci adımda, Kitab-ı Mukaddes'te İbrahim'le yapılan ahitte ifade edildiği için -kabaca- Filistin'in Yahudilere Tanrı tarafından yurt olarak verildiğini, dolayısıyla da dünyanın çeşitli bölgelerindeki Yahudilerin Siyon'a³³ göçerek burada kendilerine ait bir devlette yaşamalarının gerektiği, bunun için çaba göstermenin her Hristiyan'ın dini görevi olduğunu iddia ederler. İsrail devletinin kuruluşundan sonra ise bu yaklaşım devletin varlığının korunması ve geliştirilmesi için her türlü desteğin sağlanması gerektiği, bunun kişinin Hristiyanlığının gereği olduğu şekline dönüştürülmüştür.³⁴ John Hagee'nin "ABD İsrail'i savunmayı bırakırsa Tanrı da ABD'yi savunmayı bırakır" sözü bu yaklaşımı yansıtan bir örnektir.

²⁹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Faruk Araz, "Yeni Ahit'te ve Kuran-ı Kerim'deki Yahudilere Yöneltilen Eleştirilerin Analizi," *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 7, sayı 2 (2021): 795-812, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1597754>.

³⁰ Dursun Ali Aykıt, "Hristiyan Siyonizmi ve Vadedilmiş Topraklar Söylemi," *Sabite Dergisi*, sayı 7 (2024), 17-18, <https://sabite.org/hristiyan-siyonizmi-ve-vadedilmis-topraklar-soylemi>.

³¹ Stephen R. Sizer, *Christian Zionism: Road-Map to Armageddon?* (Inter-Varsity Press, 2006), 111-15; Pragai, "Christian Zionism," 264.

³² Yar. 12: 2-3.

³³ Siyon, Yahudi kutsal kitabı Tanah'ta, özelde Kudüs, genelde Vaat Edilmiş Toprakları ifade etmek için kullanılmıştır. Bkz. II. Samuel 5:7; I. Krallar 8:1; I. Tarihler 11:5; II. Tarihler 5:2; Mezmurlar 137: 1-6.

³⁴ Sizer, *Christian Zionism*, 136-39, 147-49.

Hristiyan Siyonistlerin Yahudilerle ilgili bir diğer beklentisi Mescid-i Aksa ve Kubbetü's-Sahra'nın yıkılarak bunların yerine üçüncü Yahudi mabedinin yapılmasını sağlamaktır. Bu doğrultuda İsrail'de üçüncü mabedin yapılması için çaba gösteren onlarca kuruluşun³⁵ ortaya çıkmasında, onlara maddi destek sağlanmasında Hristiyan Siyonistlerin çok büyük rolleri vardır.³⁶

Hristiyan Siyonistlerin İsrail devletine ve Yahudilere bu destekleri aslında tamamen pragmatist bir yaklaşımın sonucudur. Yahudilerin Filistin'e toplanmaları, burada İsrail devletini kurmaları, Kudüs'ü başkent ilan etmeleri için sınırsız destek sağlasalar da Yahudilerin nihai akıbetleri ile ilgili ileri sürdükleri görüşler onların niyetlerini ortaya koymaktadır. Bunlara göre, İsa'nın dönüşü için yaşanması gereken Armegeddon Savaşı sonunda çok az sayıda Yahudi, İsa'yı kabul etmek suretiyle Hristiyanlığa geçecek, geri kalan Yahudilerin tamamı yok edilecektir. Bu sebeple Hristiyan Siyonizmi'nin antisemitik ayak seslerinin her geçen gün daha yakından duyulacağı aşikardır.

İnananların Göğesi Yükselişi (Rupture): Scofield İncili ile meşhur olan inançlardan biridir. Buna göre yaşadığımız dönemin sonunda gelecek yedi yıllık türbülans sırasında yaşanması beklenen savaşlar ve doğal afetlerin yıkıcı etkisi bu inanca mensup kişileri etkilemeyecektir. Bunlar, halen gökyüzünde bekleyen ve onları izleyerek yeryüzüne döneceği zamanı bekleyen İsa'nın yanına canlı şekilde yükseltilecekler; orada kendileri için hazırlanmış koltuklarına kurularak olan biteni (Armageddon Savaşı) seyredecekler ve nihayetinde İsa ile beraber yeryüzüne dönerek kurulacak Tanrı Krallığı'nda yaşamayı sürdürecektir.³⁷

Armageddon Savaşı: Dispensasyonalist bölümlendirmede şu an yaşandığı söylenen altıncı dönem yani "Kilise Çağı"nın sonunda yaşanacak yedi yıllık felaketlerle dolu dönemin finali Deccal ve işbirlikçilerinin İsrail'in kuzeyinde "Megiddo" ovasında Yahudilerle yapacağı savaşa verilen isimdir. Hristiyan Siyonistlerin kıyamet senaryolarındaki en önemli aşama olan Armageddon Savaşı'nda Deccal ve destekçisi kralların ordularının Yahudilerle ve en sonunda Mesih'le savaşacağı en az üç etabının olacağı ileri sürülmekle birlikte,³⁸ özellikle Deccal ve müttefiklerinin kimler olacağıyla ilgili çok çeşitli yorum ve tahminler yapılmakta, Rusya, İran, Türkiye gibi ülkeler bu bağlamda zikredilmektedir.

Armageddon Savaşı'nın sonuna doğru Yahudi liderlerinin İsa konusunda hata ettiklerini fark ederek din değiştirecekleri de ileri sürülmektedir. Bazı kaynaklarda bu

³⁵ Söz konusu kuruluşlarla ilgili bilgi için bkz. Hatice Kübra Baktemur, "Modern Dönem Yahudilikte III. Mabet Hareketi: Mabet Enstitüsü Örneği," (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020).

³⁶ Sizer, *Christian Zionism*, 171-74.

³⁷ Halsell, *Tanrı'yı Kıyamete Zorlamak*, 44-50.

³⁸ Büşra Elmas, "Evanjelic Hristiyanlarda Kıyamet İnancı," (Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017), 79-85.

HRİSTİYAN SİYONİZMİ VE AMERİKAN EVANJELİZMİ

Yahudilerin sayılarının 144 bin olacağı ifade edilmektedir.³⁹ Şu anda İsrail’de yaklaşık yedi milyon Yahudi yaşadığı dikkate alındığında Hristiyan Siyonistlerin Yahudilere layık gördükleri geleceğin ne kadar kanlı olduğu görülecektir. ABD ve diğer ülkelerde ise yaşayan yaklaşık 8,5 milyon Yahudi de hesaba katılacak olursa durumun vahameti daha da artacaktır.

Tanrı Krallığı: Hristiyan Siyonizmi’nin dispensosyalist tarih anlayışına göre tarihin son dönemi, İsa’nın yeryüzüne tekrar dönerek Kudüs merkezli kuracağı ve bin yıl sürecek Tanrı Krallığı devridir. Hristiyan Siyonistler bu krallıkta bizzat İsa tarafından kendisine yardımcı olarak seçileceklerine, barış ve huzur içinde yaşayacaklarına inanmaktadır.⁴⁰

İslam ve Müslüman Düşmanlığı: Hristiyan Siyonistlerin ortak noktalarından biri de İslam karşıtlığının öncüleri olmalarıdır. Özellikle Filistin’de son bir asırdır yaşanan çatışmalarda Yahudilerin ve İsrail’in yanında konumlanmaları, onların başta Filistin’dekiler ve İsrail devletinin güvenliğini tehdit ettiğini düşündükleri İran devleti olmak üzere tüm Müslümanlara karşı sert İslamofobik tavır içerisinde olmalarını ortaya çıkarmıştır. İsraili yerleşimcilerin Filistinlilerin topraklarına el koymalarını, İsrail devletinin yasadışı yerleşim yerleri açma kararlarını kayıtsız şartsız destekleyen bu grup, Filistin’de iki devletli çözüm önerilerine şiddetle karşı çıkmaktadır.⁴¹

Amerikan Evanjelizmi

Hristiyan Siyonizmi her ne kadar İngiltere’de doğmuş olsa da en büyük ivmeyi ABD’de, büyük oranda Amerikan Evanjelizmi içinde kazanmıştır. Günümüzde mensuplarının en yoğun bulunduğu yer ABD’dir. Dolayısıyla yukarıda anlatılan hususların belli yönleriyle Amerikan Evanjelizmi’ni de ifade ettiği söylenebilir. Bununla birlikte tüm evanjelikleri Hristiyan Siyonistler olarak görmek doğru değildir. Buna bağlı olarak Amerikan Evnjelizmi’nin gelişiminden ve belli başlı özelliklerinden bahsetmek yerinde olacaktır.

Amerikan Evanjelizmi’nin Gelişimi

Protestanlık sonrası Avrupa’da ortaya çıkan Pietizm ve Metodizm gibi anlayışlarla ABD’de yaşanan “Büyük Uyanış” hareketinin doğurduğu Evanjelizm’in ABD’de gelişiminde birkaç aşamadan bahsetmek gerekir. Öncelikle 1700’lerden itibaren İngiltere’de George Whitefield (ö. 1770) ve John Wesley (ö. 1791) gibi isimlerin öncülüğünde başlayan “Metodizm” düşüncesinin ABD’ye intikali ve burada Whitefield, Jonathan Edwards (ö. 1758) ve Gilbert Tennent (ö. 1764) ve gibi isimlerin çabalarıyla bu dini anlayışın yayılmaya başladığı söylenebilir. Bu süreçte Edwards ve Finney gibi gezici vaizler marifetiyle, geleneksel kilise yapısının ortaya koyduğu din anlayışını eleştirerek bireylerin dini tecrübe ve coşkuyu bütün benlikleriyle,

³⁹ Elmas, “Evanjelik Hristiyanlarda Kıyamet İnancı,” 84-85.

⁴⁰ Elmas, “Evanjelik Hristiyanlarda Kıyamet İnancı,” 89-90.

⁴¹ Hristiyan Siyonistlerin İsrail-Filistin çatışmasına yönelik tavırlarıyla ilgili çeşitli araştırma sonuçları için bkz. Motti Inbari, Kirill Bumin ve Yaakov Shalom Ariel, *Christian Zionism in the Twenty-First Century: American Evangelical Opinion on Israel* (Oxford University Press, 2024), 52-70.

yaşamalarını vurgulayan bir dini anlayış epeyce taraftar toplamaya başladı. Bu isimler özellikle “Kamp Toplantıları” adını verdikleri vaaz programlarıyla halkın dini canlanmasına (Birinci Büyük Uyanış) önemli oranda etki ettiler.⁴²

Bir süre sonra, 18.yy’ın sonu ile 19.yy’ın ilk yarısında yaşanan “İkinci Büyük Uyanış” adı verilen dönemde Evanjelik dini anlayış Amerikan halkının sadece dini olarak taraftar olduğu bir şeyden, toplumu sosyal, kültürel ve politik alanlarda da etkileyen bir unsura dönüştü. Bu süreçte yine gezici vaizler çok etkili oldu. James Mc Gready (ö. 1817) Charles Finney (ö. 1875) bu isimlerin başında geliyordu. Böylece Evanjelizm ile Amerikan kimliğinin iç içe geçtiği bir dönem yaşandı.⁴³

Amerikan Evanjelizmi’nin ikinci aşaması ise 19.yy’ın sonlarından itibaren başlayan, 20.yy’ın ilk yarısına damga vuran- başta Darwin’in “Evrin Teorisi” olmak üzere – bir dizi bilimsel gelişme ile ABD’de Kitab-ı Mukaddes’in gerçekliği sorgulanmaya başlanmasıyla girilen süreçten söz edilebilir. Bu aşamada Evanjeliklerin bir kısmı, her ne gelişme söz konusu olursa olsun Kitab-ı Mukaddes’ten şüphe etmenin büyük bir yanlış olacağını ileri sürerek “Biblical Criticism” (Kitab-ı Mukaddes Tenkidi Çalışmaları) ve “Evrin Teorisi” gibi bilimsel gelişmeleri tamamen reddetmeye başladı. “Fundamentalistler” olarak isimlendirilecek bu grup kendi inançlarını koruma adına toplumsal hayattan çekilerek kendi gettolarını oluşturmaya, burada kendi görüşlerine uygun yayın yapan radyolarını, yaynevlerini kurmaya, kendi Kitab-ı Mukaddes eğitimlerini verdikleri okullarını açmaya odaklandılar. Bu süreç içerisinde özellikle bilim karşıtı tavırları ve köktendinci yaklaşımları sebebiyle ABD toplumunda marjinalleştirildiler.⁴⁴

Amerikan Evanjelizmi’nde üçüncü aşamayı “Neo-Evanjelizm”in ortaya çıkışı oluşturur. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında ABD’de bazı karizmatik isimler görülmeye başlandı. Billy Graham başta olmak üzere D. L. Moody, Billy Sunday gibi isimler, modern dünyadan kaçarak “Fundamentalistler” olarak nitelendirilmek yerine kendilerinin “Neo-Evanjelikler” olduklarını ve dünyayı dönüştürmek istediklerini ileri sürdüler. *Evangelical Theological Society*, *Christianity Today* gibi organizasyonlar kuran Neo-Evanjelikler, SSCB ile yaşanan Soğuk Savaş döneminde artan tanrısız komünizm tehdidine karşı ABD’nin koruyucu kalkanı olduklarını iddia ettiler. 1960’lardan itibaren Neo-Evanjelikler’in basın-yayın ve medya aracılığıyla ABD’de giderek artan etkileri görünmeye başlar. Örneğin Hal Lindsay’ın *The Late Planet Earth* isimli eseri milyonlarca satarak bestseller olur. Yine *700 Club* isimli TV programı

⁴² Şinasi Gündüz, “Protestan Geleneğinde Yeni Hıristiyan Sağı Olarak Evanjelizm,” *VIII. Kur’an Sempozyumu*, (Fecr Yayınları, 2006), 52, https://isamveri.org/pdfdrq/D147339/2006/147339_GUNDUZS.pdf; Şener Faruk Bedir, “Reformasyon’dan Günümüze Evanjelik Hıristiyanlık,” *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi* 3, sayı 2 (2014): 81-82, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/40800>.

⁴³ Ali İsmail Güngör, *Evanjelikler* (İlgi Kültür Sanat Yayınları, 2016), 21; Bedir, “Reformasyon’dan Günümüze Evanjelik Hıristiyanlık,” 82-83.

⁴⁴ Gündüz, “Protestan Geleneğinde Yeni Hıristiyan Sağı Olarak Evanjelizm,” 54-55; Mustafa Bıyık, “Evanjelik Hıristiyanlığın Eskatolojik Kudüs Algısı,” içinde *Dini, Tarihi ve Edebi Açından Kudüs* (DBY Yayınları, 2018), 123; Güngör, *Evanjelikler*, 29-33.

HRİSTİYAN SİYONİZMİ VE AMERİKAN EVANJELİZMİ

da onlarca yıldır büyük bir izleyici kitlesini ekranlara toplar. Neo-Evanjelicler bu süreçte seslerini daha fazla duyurmak için 1966'da Berlin'de *World Congress on Evangelism* adıyla, 1974'te 150 ülkeden ve 135 Protestan mezhepten temsilcilerin katılımıyla Lozan'da *The International Congress on World Evangelization* adıyla uluslararası toplantılar da organize ederler.⁴⁵

Son elli yıla gelindiğinde Amerikan Evanjelizmi içerisinde "Hristiyan sağ" olarak nitelendirilebilecek bir yapı gelişti. Amerikan Evanjelizmi'nin dördüncü aşaması diyebileceğimiz bu süreçte bir grup evanjelik, tarihte hiç olmadıkları kadar siyasi arenada kendilerini göstermeye ve ABD iç ve dış politikası üzerinde etkili olmaya gayret gösterdiler. Bu noktada Jerry Falwell'in 1979-1980'de hayata geçirdiği ve 400 bin üyesinin olduğunu söylediği *Moral Majority* isimli lobi grubu, Pat Robertson'un 1990'lardaki *Christian Coalition* isimli yaklaşık 1,7 milyon üyeye sahip grubu seçimlerde önemli güç hâline gelmiştir. Bunlar özellikle Ronald Reagan, George W. Bush ve Donald Trump'a verdikleri destekle onların seçilmelerini sağlamışlardır.⁴⁶ Hristiyan sağın büyük bir kısmı yukarıda bahsedilen "Hristiyan Siyonist" çizgide görüşlere sahiptir. Günümüzde Amerika'da Protestanların yaklaşık %60'ı "Evanjelic"tir. Hristiyan Siyonistler ise ABD Evanjelizmi içerisinde %25'lik bir kesime karşılık gelmekte⁴⁷ ve ABD yönetimindeki etkisi her geçen gün artmaktadır.

Evanjelizm'in Temel İnançları ve Amerikan Evanjelizmi'ne Has Özellikler

Evanjelizm'in dört temel inancından söz etmek mümkündür. Bunlar; Kutsal kitabın dini alanda yegâne otorite (Sola Scriptura) olduğuna, geleneğin bu konuda bağlayıcı bir rolünün olmadığına dair inanç; İsa'nın çarmıha gerilerek öldüğüne, dirilip göğe yükseldiğine ve geri gelerek inananlarıyla Tanrı Krallığı kuracağına inanç; dini hayatta Kutsal Ruh'un yönlendirmesiyle yeniden doğuş adı verilen (New born, born again) bireysel dini canlanmaya inanç; Tanrıya hizmet etmenin ve İsa'nın mesajını Hristiyanlara ve diğer inanç mensuplarına yaymanın dini hayatın vazgeçilmezi olduğuna duyulan inanç.

Evanjelizm'in reform sonrası Protestan kiliseler arasından doğan bir anlayış olması sebebiyle Kitab-ı Mukaddes'in dini hayat için yegâne otorite kabul edilmesi ve kilise geleneğine bu konuda söz/otorite tanınmaması, Protestanlığın üç temel inancından biri olan Sola Scriptura (Sadece Kutsal Kitap) ile uyumludur. Ancak bu yaklaşımın literal bir şekilde yapılmasıyla dini metinlerde yer alan her ifadenin bire bir hakikat olarak algılanmasına ve özellikle eskatolojik anlamda tarih boyunca Hristiyan geleneğin yer vermediği yeni kehanetlere kapı aralanmasına neden olmuştur. İsa ile ilgili inançlarındaki kritik noktayı da bu yaklaşım belirlemiş oldu. Özellikle İsa'nın yeryüzüne ikinci kez döneceği ve bin yıl sürecek Tanrı Krallığı kurarak dünyaya

⁴⁵ Bedir, "Reformasyon'dan Günümüze Evanjelic Hristiyanlık," 88-91; Elif Arat Yıldız, *Evanjelizm: Evanjelistlerin Dünya Siyasetine Etkisi* (Hiperlink, 2019), 91-97.

⁴⁶ Yıldız, *Evanjelizm*, 41-48.

⁴⁷ Gregory A. Smith, vd., "Religious Identity," *Pew Research Center*, February 26, 2025, <https://www.pewresearch.org/religion/2025/02/26/religious-landscape-study-religious-identity/>.

hükmedeceği ile ilgili Evanjelik kiliseler arasında çok farklı ve ayrıntılı iddialar ortaya atılmasına sebebiyet vermiştir. Bunlara ilaveten İsa'nın çarmıhta acı çekerek can verdiği ve insanlığın kurtuluşunun sadece bunun sayesinde, çarmıha duyulacak inançla gerçekleşeceğine olan vurguları da Evanjelizm'in inançlarından biridir.⁴⁸

Evanjelik anlayışın en dikkat çeken inançlarının başında bireysel dindarlığa ve bunun için özel bir dini tecrübe yaşayarak Kutsal Ruh'u deneyimlemek suretiyle dini bir hayat yaşamaya karar verme gelmektedir. Evanjelikler doğuştan elde edilen dini kimlikten daha ziyade bireyin hayatının bir anında kendine özgü bir uyanış, ya da kendi tabirleriyle “yeniden doğuş” yaşayarak Evanjelik kiliseye katılmayı esas kabul ederler.⁴⁹

İsa'nın mesajını bizzat her Hristiyan'ın yaymaya, diğer insanlara taşımaya çalışmasının dini bir görev olduğu inancı Evanjelik anlayışın alamet-i farikalarından biridir. Aktif bir misyonerlik faaliyeti içerisinde hareket etmeyi, küresel bir Evanjelizm çabası içerisinde olmayı İsa'nın ikinci gelişi öncesinde dini bir zorunluluk olarak gören Evanjelik kiliseler bir taraftan Hristiyan dindaşlarına kendi görüşleri doğrultusunda irşat, diğer taraftan diğer milletlere karşı misyonerlik yapacak çok çeşitli organizasyonlara sahiptir.⁵⁰

Yukarıda kısaca izah edilen genel inançların yanı sıra Amerikan Evanjelizmi'ne has bazı özelliklerden söz etmek de gerekir. Amerikan ulus kimliği ile dini kimliğin birbiriyle iç içe geçmiş, ayrılmaz, adeta et ve tırnak gibi görülmesini; Amerika'yı Tanrı'nın istekleri, emirleri doğrultusunda O'nun yeryüzündeki planlarına hizmet eden özel (adeta yeni seçilmiş) bir millet ve vatan olarak kutsamayı; ve buna bağlı olarak ABD'ye karşı olanların Tanrı'nın hükmü ve iradesine engel olmaya çalışan, ABD'ye müttefik olanları da Tanrı'nın yeryüzü planlarına yardım etmeye çalışan uluslar (ya da kişiler) olarak görmeyi örnek olarak verebiliriz.⁵¹ George W. Bush'un “Bizim milletimiz Tanrı tarafından seçildi ve milletimize bütün dünyaya model olma görevi verildi.” ifadesi anlatılanları en iyi şekilde özetlemektedir.⁵²

Günümüzde Amerikan Evanjelizmi dendiğinde belli gruplar ön plana çıkmaktadır. Baptistler bu grupların başını çekmekte; özellikle Güney Baptistleri grubu bunların en kalabalığıdır. Ayrıca Metodistler, Presbiteryenler, Kongregasyonalistler, Aşağı Kilise Episkopalyanları ve Mesih'in Şakirtleri grupları da diğer önemli Evanjelik mezhepleridir.⁵³

⁴⁸ Güngör, *Evanjelikler*, 143-44, 152-53.

⁴⁹ Güngör, *Evanjelikler*, 110-12.

⁵⁰ Bıyık, “Evanjelik Hristiyanlığın Eskatolojik Kudüs Algısı,” 122-23.

⁵¹ Konuyla ilgili geniş değerlendirmeler için bkz. Kemal Ataman, *Ulus Olmanın Kutsal Temeli: Sivil Din* (Sentez Yayıncılık, 2014), 103-14.

⁵² Sina Kısacık, “Zbigniew Brzezinski'ye göre 21. Yüzyılda ABD'nin Artı ve Eksileri,” *Uluslararası Politika Akademisi*, 25 Mart 2013, <https://politikaakademisi.org/2013/03/25/zbigniew-brzezinskiye-gore-21-yuzyilda-abdnin-arti-ve-eksileri/>.

⁵³ Bu grupların her biriyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Güngör, *Evanjelikler*, 74-102.

Sonuç

Dünya üzerindeki Yahudilerin sayıları baz alındığında, anti-Siyonist, a-Siyonist ve post-Siyonist gibi Siyonizm karşıtı ya da tam olarak Siyonist kabul edilmemesi gereken gruplar da dikkate alınarak değerlendirme yapılacak olursa, ortaya çıkacak olan Yahudi-Siyonist sayısı, hâlihazırdaki kamuoyu araştırmalarında göze çarpan Hristiyan Siyonist sayısının neredeyse üçte biri kadar olduğu görülecektir. Konunun bu boyutunun dikkatlerden kaçmaması gerekmekte; Hristiyan Siyonizmi ya da bunların çoğunlukta aralarından çıktığı Amerikan Evanjelizmi'ne yönelik ciddi çalışmalarla bu grupların ülkemizde ve İslam dünyasında çok daha derinlemesine incelenmesine (ve takip edilmesine) ihtiyaç duyulmaktadır.

Yahudi Siyonizmi'nin ilk kongresini 1897'de Basel'de topladığı ve Filistin'de bir Yahudi yurdu kurma hayallerini ilan ettiği tarihten yaklaşık elli yıl önce Hristiyan Siyonistler tarafından Yahudilerin Filistin'e göçmeleri ve bunun için onlara her türlü desteğin sağlanması gerektiğini dile getirilmiştir. Dolayısıyla Hristiyan Siyonistlerin onlarca yıldır ileri sürdükleri fikirler ve sağladıkları desteklerin Yahudi Siyonistlerin ortaya çıkışına zemin hazırladığı kolaylıkla söylenebilir. Bu noktada Hristiyan Siyonizmi'nin söylemlerinin gücünü ve Yahudi Siyonizmi üzerindeki etkisini gösteren en iyi örnek Yahudi Siyonistlerin en bilinen mottolarının başında gelen "Vatanı olmayan bir halk için halkı olmayan bir vatan" söylemi ünlü İngiliz Hristiyan Siyonist Lord Shaftesbury'ye ait olmasıdır.

Hristiyan Siyonizmi'nin ortaya çıktığı ve geliştiği iklim dikkate alındığında bu ideolojinin İngiliz emperyalizmiyle doğrudan ilişkili olduğu, hatta önemli ölçüde buna hizmet ettiği görülmektedir. 19.yy'ın ikinci yarısından başlayarak özellikle 20.yy'dan itibaren kök saldı ABD'de de bu sefer ABD emperyalizminin dini sahadaki partnerlerinden biri hâline gelmiştir. Dolayısıyla bu ideolojinin emperyalist ülkelerin kullandığı bir aparat olduğunu söylemek mümkündür.

Hristiyan Siyonizmi aslında, savunduğu görüşleri itibarıyla binlerce yıllık geleneksel Hristiyanlık doktrinlerini ters yüz etmektedir. Yeni Ahit'te Yahudilerin "Tanrı katili" olarak tavsif edilerek İsa'nın çarmıha gerilmesinin sorumluluğu onlara ve tarih boyu soylarından gelecek Yahudilere yüklenmesi; buna ilaveten Yahudilerin "Şeytan'ın soyu", "İkiyüzlü" vb. kötü sıfatlarla nitelendirilmesine⁵⁴ bağlı olarak yaklaşık iki bin yıldır Hristiyan dünyada Yahudilere yönelik aşağılayıcı uygulamaların, din değiştirmeye zorlamaların, şiddet olaylarının, hatta soykırımların görülmesine neden olmuştur.⁵⁵ Bütün bu yaşanmışlıklara ve kilisenin geliştirdiği teolojiye rağmen Hristiyan Siyonistlerin Yahudilere yönelik söylemleri onları Hristiyan dünyada bir anda

⁵⁴ Araz, "Yeni Ahit ve K.Kerim'de Yah. Yön. Eleştiriler."

⁵⁵ Ömer Faruk Araz, "Antik Çağdan Orta Çağa Yahudi Karşıtlığının Ortaklaşan Söylemi," *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 67, sayı 67 (2024): 280-310, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/4246665>; Hasanoğlu, "Yahudiler Siyonizm'i Hristiyanlardan mı Aldılar?," 124-26.

muteber kişiler pozisyonuna sokmuştur. Bu yaklaşım doğal olarak geleneksel çizgideki Hristiyanların şaşkınlığına, itirazına ve tepkilerine neden olmuştur.

Hristiyan Siyonistler ve Amerikan Evanjelistleri'nin inançlarından hareketle geliştirdikleri politikalarla özellikle Orta Doğu'da barışın gelmemesi için yoğun çaba sarfettikleri görülmektedir. Filistin devletinin tanınması ve iki devletli çözümün şiddetle karşısında durmaktadırlar. Ayrıca "Armageddon Savaşı" adıyla dünyanın sonunda Tanrı Krallığı kurulmadan hemen önce gerçekleşeceğini ileri sürdükleri savaşın nükleer boyutta olacağı ve milyarlarca insanın bu savaşta yok olacağı şeklindeki beklentileri bu grupları sadece bölgedeki Müslümanlar için değil, tüm dünya için tehlikeli bir hâle getirmektedir. Bu iki grup, özellikle 11 Eylül sonrasında ABD'de ivme kazanan İslamofobi hareketinin baş aktörleridir. İslam karşıtı söylem ve kampanyaların ya doğrudan bu gruplara mensup kişiler ya da bu gruplarla irtibatlı kişiler eliyle yürütüldüğü görülmektedir.

RAPOR

KAYNAKÇA

Kaynakça

- Albayrak, H. Şule. “ABD’de Hıristiyan Siyonizmi: Kökeni, İnanç Esasları ve Günümüz Amerikan Siyasetine Etkisi”. Darulfunun İlahiyat Dergisi 30, sy 1 (2019): 141-69.
- — —. “İngiliz Aristokrasisi ve Hıristiyan Siyonizmi: VII. Lord Shaftesbury Örneği”. Milet ve Nihal 20, sy 2 (Aralık 2023): 135-65.
- Albayrak, H. Şule. “Hıristiyan Siyonizminin Amerika’ya İntikalinde John Nelson Darby’nin Rolü”. Oksident 5, sy 2 (Aralık 2023): 139-59.
- Araz, Ömer Faruk. “Antik Çağdan Orta Çağa Yahudi Karşıtlığının Ortaklaşan Söylemi”. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 67 (2024): 280-310.
- — —. “Yeni Ahit’te ve Kuran-ı Kerim’deki Yahudilere Yöneltilen Eleştirilerin Analizi”. İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi 7, sy 2 (Temmuz 2021): 791-833.
- Ataman, Kemal. Ulus Olmanın Kutsal Temeli: Sivil Din. Ankara: Sentez Yayıncılık, 2014.
- Aykıt, Dursun Ali. “Hıristiyan Siyonizmi ve Vadedilmiş Topraklar Söylemi”. Sabite Dergisi, 2024.
- Baktemur, Hatice Kübra. “Modern Dönem Yahudilikte Üçüncü Mabet Hareketi: Mabet Enstitüsü Örneği”. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.
- Bedir, Şener Faruk. “Reformasyon’dan Günümüze Evanjelik Hıristiyanlık”. Birey ve Toplum 3, sy 6 (2013): 73-97.
- Bıyık, Mustafa. “Evanjelik Hıristiyanlığın Eskatolojik Kudüs Algısı”. İçinde Dini, Tarihi ve Edebi Açından Kudüs, 121-34. İstanbul: DBY Yayınları, 2018.
- Buzpınar, Tufan. “İngiliz Hıristiyan Siyonistlerin Osmanlı Topraklarındaki Faaliyetleri”. Derin Tarih, Kasım 2025.
- Doğan, Servet. “Hıristiyan Siyonizmi ve Evanjelikler ABD Dış Politikasını Nasıl Etkiledi?” Derin Tarih, Kasım 2025.
- Elmas, Büşra. “Evanjelik Hıristiyanlarda Kıyamet İnancı”. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.
- Gündüz, Şinasi. “Protestan Geleneğinde Yeni Hıristiyan Sağı Olarak Evanjelizm”. VIII. Kur’an Sempozyumu, Fecr Yayınları, Aralık 2006, 51-59.
- Güngör, Ali İsra. Evanjelikler. İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yay., 2016.
- Halsell, Grace. Tanrı’yı Kıyamete Zorlamak: ABD-İsrail ittifakının dinî temelleri. Çeviren Mustafa Acar ve Hüsnü Özmen. Ankara: Serbest Kitaplar, 2021.
- Hasanoğlu, Eldar. “Yahudiler Siyonizm’i Hıristiyanlardan mı Aldılar?” Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 9 (2022): 117-54.

Inbari, Motti, Kirill Bumin, ve Yaakov Shalom Ariel. *Christian Zionism in the Twenty-First Century: American Evangelical Opinion on Israel*. New York (N.Y.): Oxford university press, 2024.

Kısacık, Sina. "Zbigniew Brzezinski'ye göre 21. Yüzyılda ABD'nin Artı ve Eksileri." *Uluslararası Politika Akademisi*. 25 Mart 2013. Erişim 21 Aralık 2025. <https://politikaakademisi.org/2013/03/25/zbigniew-brzezinskiye-gore-21-yuzyilda-abdnin-arti-ve-eksileri/>.

Kitab-ı Mukaddes.

Pragai, M. J. "Christian Zionism". İçinde *New Encyclopedia of Zionism and Israel*, editör Geoffrey Wigoder, 1:263-65. London and Toronto: Associated University Presses, 1994.

Sizer, Stephen R. *Christian Zionism: Road-Map to Armageddon?* Leicester: InterVarsity Press, 2006.

Wilkinson, Paul Richard. *Understanding Christian Zionism: Israel's Place in the Purposes of God: Charting Dispensationalism & the Role of John Nelson Darby*. Editör Andrew D. Robinson. Bend, Oregon: Berean Call, 2013.

Yıldız, Elif Arat. *Evanjelizm: Evanjelistlerin Dünya Siyasetine Etkisi*. İstanbul: Hiperlink, 2019.

<https://www.pewresearch.org/religion/2025/02/26/religious-landscape-study-religious-identity/> (Erişim: 21 Aralık 2025).

<https://www.pewresearch.org/short-reads/2013/10/03/more-white-evangelicals-than-american-jews-say-god-gave-israel-to-the-jewish-people/> (Erişim: 18 Aralık 2025).

RAPOR

